

בדין שעבודא דרבי נתן ר' דוד מרציאנו

לעילוי נשמת רה"י זצ"ל

גמ' (כתובות יט:): "א"ד יהודה אמר רב האומר שטר אמנה הוא זה-אינו נאמן. דקאמר מאן?... אביי אמר לעולם דקאמר מלוה וכגון שחב לאחרים וכדרכי נתן, דתניא ר"ן אומר מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו מנין שמוציאים מזה ונותנים לזה? - ת"ל "ונתן לאשר אשם לוי" (במדבר ה').
רש"י: ונתן לאשר אשם לו- ולא כתב לאשר הלווהו, אלא לאשר האשם שלו, ואשם הוא קרן כדאמרינן בהגוזל (ב"ק ק"י ע"א), למי שהקרן שלו, ע"כ.
והלימוד הוא (ב"ק שם) עה"פ "האשם המושב"- דורשת הגמרא "אשם"- זו קרן, "המושב"- זה חומש.

בסכום זה אנו רוצים בעזה"י לברר מספר גדרים בדין זה:

א. באיזה מקרה חל דין זה.

ב. כיצד חל שיעבוד זה.

ג. האם שיעבוד זה חל גם כשיש למלוה השני נכסים.

ד. האם יכול המלוה השני למחול.

ה. האם דינא דר"ן הוא גם לאחר מיתה.

ו. מה נפסק להלכה בדין זה.

הערה: ע"מ להקל בדוגמאות המובאות במאמר, בכל הדוגמאות נתיחס למקרה הבא:
ראובן הלוה לשמעון (ראובן = מלוה ראשון, שמעון = מלוה שני), ושמעון הלוה ללוי (לוי = לווה שני).

א-ב. באיזה מקרה חל דין שיעבודא דר"ן וכיצד חל דין זה.

בענין באיזה מקרה חל דין זה ישנה מחלוקת בראשונים :
הג"א (בי"ק פ"ד אות ד') והמאירי סוברים שזה דוקא בשקדם החוב להלוואה, פירוש דוקא במקרה שקודם הלוה שמעון ללוי ואח"כ ראובן הלוה לשמעון, דוקא אז משתעבד לוי לראובן מדינא דר"ן, אבל בשקדמה ההלוואה לחוב לא משתעבד לוי לראובן.
לעומתם סה"ת ושו"ע (חוי"מ סי' פ"ו ס"א) ועוד, סוברים שאין חילוק איזה מלוה קדם, ואפילו אם קדמה ההלוואה (של ראובן לשמעון) לחוב (של לוי לשמעון) - לוי משועבד לראובן מדינא דר"ן.

וצריך להבין, מה יסוד ומקור שיטותיהם :
הקצוה"ח (סימן פ"ו סק"א) מקשה מדוע צריך פסוק לדין שיעבודא דר"ן, הרי כל מה שיש ללוה משועבד ממילא למלוה? - ואומר הקצות, שלרשב"א (בסוף קידושין) ולר"ן (בסוף כתובות) שסוברים ששטרות לאו בני גובינא נינהו, הואיל וזה מילי (והר"ן אצלנו מוסיף שאין גופן ממון) ומילי לא משתעבדי, ואילו הפסוק שממנו מחדש ר"ן את דינו, לא היה משתעבד השטר, מובן מדוע צריך פסוק מיוחד לדינא דר"ן.
אולם לדעת הרא"ש (בתשוב' ע"ה סי' ג') והטושי"ע (סי' ס' ס"א) שסוברים ששטרות משתעבדים (למלוה) באגב קרקע, משמע שבני שעבוד נינהו, אי"כ לשיטתם קשה!
ומתוך הקצוה"ח: א. מדין שיעבוד רגיל היה הלוה השני (לוי) משתעבד לראובן דוקא כשקדם החוב להלוואה (כיון שמה"ת משתעבדים רק נכסים שהיו לו בשעת ההלוואה) קמ"ל הפסוק שזה משתעבד אפילו כשקדמה ההלוואה לחוב.

ב. "והוא העיקר אצלנו" - מדין שיעבוד רגיל היה הלוה הראשון (שמעון) יכול לסלק את השיעבוד בזוי וכן המלוה הראשון (ראובן) לא היה יכול למכור את שטר ההלוואה (של לוי לשמעון).
אולם מדין שיעבודא דר"ן זה נחשב כאילו ראובן הוא המלוה הישיר של לוי, וממילא שמעון לא יכול לסלק את השיעבוד בזוי, וכן ראובן יכול למכור את השטר.
וראיה ליסוד זה: הפסוק שממנו לומדים דין זה מדבר (כך מסביר רש"י במקום) על מעילה של "וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד" שנותן את הקרן ואת החומש למי שהקרן שלו (בעל חוב) ואם זה היה כשיעבוד רגיל היה צריך לתת את הקרן למי שהקרן שלו (לבע"ח של שמעון - ראובן) ואת החומש למלוה האמיתי (שמעון), ומזה שנותנים למלוה הראשון את הכל ש"מ שהוא הופך להיות הבע"ח הישיר של לוי.

ואולי אפשר לומר שבזה תלויה מחלוקתם של הג"א וסה"ת :
הג"א סובר שעל שיעבודא דר"ן חלים דיני שיעבוד רגילים, ולכן דוקא כשקדם החוב להלוואה, אזי משתעבד לוי לראובן (וצריך פסוק מיוחד לשיעבודא דר"ן לשיטתו אפ"ל שאולי הוא סובר כרשב"א ששטרות אין גופן ממון וקמ"ל הפסוק שבכ"א חל השיעבוד וכנ"ל)
לעומתו בעה"ת וסיעתו סוברים כיסוד הנ"ל של הקצוה"ח ששיעבודא דר"ן הוא שיעבוד מיוחד, שכאילו גוף החוב שייך למלוה הראשון (ראובן) וכיון שגדרי שיעבוד זה הם מיוחדים, אי"כ אין חילוק אם קדם החוב להלוואה או ההיפך.

לפי"ז יהיו עוד מספר נ"מ ביניהם :
א. האם שמעון יכול לסלק את החוב בזוי להג"א - כן, לסה"ת - לא.

ב. האם שמעון יוכל למחול ללוי על החוב להג"א- כן, לסה"ת- לא.

אך עפ"י קשה על ההג"א ב' קושיות:

א. הו"ע פוסק (ב"ק פ"ד או"ד) ששמעון לא יכול למחול.

ב. הג"א מביא שם בשם רבינו משולם בר נתן שאם לוי שילם לשמעון אחר שראובן תבעו בב"ד ולפני שב"ד פסק את הדין- יצטרך לוי לשלם שוב לראובן.

ולפי ההג"א לכאורה היה צריך להפטר אם זה בגדרי שיעבוד רגיל?

לכן צריך לומר שגם ההג"א וגם סה"ת מודים ששיעבוד דר"ן הוא שיעבוד מיוחד שבו משתעבד לוי ישירות לראובן. וא"כ צריך להבין מדוע ההג"א סובר שזה דוקא כשקדם החוב להלוואה?

אומר הגר"א (בהגהותיו על הרא"ש בב"ק) שיסוד דעתו של הג"א היא מהגמרא קידושיו ט"ו ע"א:

הגמרא מביאה בדף י"ד ברייתא ובה מחלוקת בין ת"ק לר"א בד"ן מוכר עצמו ומכרוהו ב"ד, אחת המחלוקות היא שת"ק סובר- מוכר עצמו אין מעניקים לו, מכרוהו ב"ד מעניקין לו. ור"א סובר- זה וזה מעניקין לו.

שואלת הגמרא מ"ט דת"ק? מיעט רחמנא גבי מכרוהו ב"ד "הענק תעניק לו"- ולא למוכר עצמו.

ואידך!- "לו"- ולא לבע"ח, מדסבירא לן בעלמא בר"ן, אתא "לו" לאפוקי.

ואידך (ת"ק)!- בעלמא נמי לא ס"ל כר"ן (ע"כ בקיצור).

הג"א [כנראה אחר שהתקשה שהרי כו"ע סוברים את ר"ן] תפס שהחוב של העבד לבע"ח היה אחרי החיוב של האדון להעניק לו, ולכן ת"ק סובר שבמקרה כזה אין שיעבודא דר"ן, ור"א סובר- שגם במקרה כזה יש שיעבודא דר"ן. וההג"א פוסק כת"ק.

[דרך אגב, רבינו נתנאל (בתוס' שם) מסביר שמחלוקתם היא בשכירות, אבל במלוה כו"ע מודים שקי"ל כר"ן. ואולי כך יסבירו סה"ת וסיעתו.] וראה עוד בענין זה בסעיף ו'.

לסיכום:

א. מחלוקת האם דינא דר"ן הוא דוקא כשקדם החוב להלוואה.

ב. מדינא דר"ן הופך ראובן להיות המלוה הישיר של לוי.

ג. האם שיעבודא דר"ן חל גם כשיש למלוה השני נכסים

השו"ע (בסימן פ"ו ס"ב) פוסק: "בד"א (דינא דר"ן) כשאין לשמעון נכסים ליפרע ממנו שסדרו לו ב"ד והשביעוהו ולא מצאו לו אלא חוב זה... אבל אם יש לו במדינה זו נכסים, אין ב"ד נוקקין להוציא מזה ולתת לזה".

נביא כאן חלק מדברי הש"ך (ס"ק ה'): :

ישנה מחלוקת ראשונים גם בדין זה-
בעה"ת, ר"ן (פ"ב דכתובות), ריב"ש (סי' שכ"ג), רשב"א (תשו' סי' אלף קכ"ב, ובחידושו לקידושין ט"ו)-
שדין זה הוא דוקא בדלית ליה נכסי.
אך ההג"א (ב"ק ס"ג), מהרש"ל (ב"ק פ"ד סי' י"ט), גידולי תרומה (שער נ"א ח"א סוף אות ב'), ולח"מ
(ספ"ב מהל' מלוה)- סוברים שדין שיעבודא דר"ן הוא אפילו בדאית ליה נכסי.

הש"ך ר"ל שאין סתירה בין הפוסקים וזה הסברו: ראשית מביא הש"ך ד' ראיות ששיעבודא דר"ן זה
אפילו בדאית ליה נכסי-

א. שיעבודא דר"ן לומדים מפסוק, א"כ זה שיעבוד דאוריתא, והרי מדאוריתא גובים מנכסים משועבדים
אפילו שיש בני חורין, ורק מפני תיקון העולם לא גובים. אך כאן שאין את הטעם של תיקון העולם (שהרי
לוי בכ"מ צריך לשלם לשמעון) אז גובים מלוי אפילו שיש לשמעון נכסי אחריתי.

ב. גמרא פסחים (ל"א ע"א) רבא סובר- בי"ח מכאן ולהבא הוא גובה. מקשה עליו הגמרא- מדין שראובן
מכר שדה לשמעון וזקף את המעות עליו במלוה, ומת ראובן ובא בע"ח וטרף את השדה משמעון. שמעון
פטר את עצמו בממון והשאיר אצלו את השדה, באו היתומים לראובן ותבעו את הכסף שהרי אביהם
השאיר מטלטלין, ומטלטלין של המת לא משתעבדים לבע"ח.

אומרת הגמרא, אם פקח ראובן, יתן להם קרקע ויחזור ויגבה אותה בחובו. מכאן משמע, שבע"ח מכאן
ולמפרע הוא גובה, כי אם זה היה מכאן ולהבא אז זה כאילו שהיתומים קנו את הקרקע לאחר מיתת
אביהם ובודאי שהבע"ח לא יכל לגבות אותה בחובו.

קשה לרבא!

מתרצת הגמרא- אפ"ל שבי"ח מכאן ולהבא הוא גובה, וכאן היתומים משועבדים לראובן מדינא דר"ן,
ע"כ.

והרי שם מדובר אפילו שיש ליתומים נכסים אחרים ובכל אופן גובה מהקרקע שגבו בחובת אביהם מדינא
דר"ן.

ג. גמרא כתובות (פ"א ע"ב)- ברייתא- היה נושה באחיו ומת (הוא היה חייב לאחיו מנה) והניח שומרת
יבם, לא יאמר הואיל ושאני יורש החזקתי (בחוב זה ולא אשלמנו-רש"י), אלא מוציאין מיבם ויקח בהם
קרקע וכו'.

ואומרת הגמרא (פ"ב ע"א) דלמא ר' נתן היא וכו', עיי"ש.

משמע שנכסי האח המת משתעבדים לבי"ח של אחיו החי אפילו שיש לו נכסים אחרים (שהרי מדובר שיש
לו נכסים אחרים רק שהוא רוצה להפטר מהחוב מדין יורש).

ד. גמרא גיטין (ל"ז ע"א) ת"ר אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע- כותבין עליו פרוזבול, לו ולערב אין קרקע
ולחייב יש קרקע- כותבין עליו פרוזבול מדר"ן, ע"כ.

משמע- אפילו שיש לו נכסים (מטלטלין) כיון שאין לו קרקע ולחייב יש קרקע- כותבין פרוזבול ומשתעבד
מדר"ן.

אך קשה על דעה זו מהגמרא (ב"ק מ') שמביאה ברייתא-אדם ששאל שור בחזקת תם ונמצא מועד והזיק-
בעלים משלמים ח"נ והשואל ח"נ.

שואלת הגמרא-מדוע השואל ישלם הרי הוא יכול לטעון שור שאלתי, אריה לא שאלתי?

והגמרא דנה ובסוף אומרת שבעל השור יכול לטעון-כלתי להבריה את השור לאגם ולא היה להם ממה לגבות, אומרת הגמרא שהשואל יוכל לענות לו שיגבו מעליה.
מקשה הגמרא- הניחא אם יש לו נכסים, אם אין לו נכסים מה יכול לטעון השואל?
ומתרת הגמרא- שיכול לטעון, אם אין לו נכסים שיגבו מבי"ח מדינא דר"ן.
משמע (כך לומד הה"מ בפ"ב מהל' מלוה ה"ו, ומביאו בלח"מ) שדינא דר"ן זה דוקא בדלית ליה נכסי (כי אחרת גם קודם יכלה הגמרא לתרץ שיגבו מבי"ח)!
[בלח"מ (שם) מקשה אולי דין זה חל אפילו בדאית ליה נכסי ובאמת הדרא הגמרא מתירוצא קמא?
ומתרץ- מזה שהגמרא לא אמרה "אלא" משמע שהגמרא לא חזרה בה].
אולם כבר תמה על קושיה זו הגידולי תרומה (שער נ"א ח"א אות ב') ואמר שעל המקרה שיש לו נכסים אין צריך לתרץ את דינא דר"ן הואיל ואפשר לגבות מעליה, אולם על המקרה שאין לו נכסים חייבים לתרץ את דינא דר"ן, אך אין מכאן ראייה שדין זה הוא דוקא בדלית ליה נכסי (וכ"ד הש"ך עצמו, וכ"כ הלח"מ במסקנה).

ממילא נשאר הקושיה- מכל הראיות הני"ל- על הראשונים שסוברים שדינא דר"ן הוא דוקא בדלית ליה נכסי?
מתרץ הש"ך שה"מ שיש דינא דר"ן גם בדאית ליה נכסי זה דוקא במידה ואין הפסד ללוה האחרון (לוי), אולם אם יש לו הפסד אמנם חל השעבוד מדינא דר"ן, אך לא גובים ממנו מפני תיקון העולם [ופסידא יכול להיות במקרה ששמעון טוען שטר אמנה הוא או פרוע הוא שהוא ממשך לו את זמן ההלוואה וכד'].

עפ"י מיושבת גם סתירה ברמב"ם:
הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה (פ"ב ה"ו) פוסק "אם אין לו נכסים... גובה בעל השטר בלבד וכי" - משמע שדינא דר"ן דוקא בדלית ליה נכסי.
מאידך הרמב"ם בפ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"כ פוסק "אם אין לו קרקע... היה לו חוב על חברו ולחברו יש קרקע, הואיל והוא תחת שיעבודו כותב עליו פרוזבול" - משמע אפילו בדאית ליה נכסי.
(הלח"מ מתרץ שלק"מ- שמה שהרמב"ם הביא בהל' מלו"ל "אם אין לו נכסים" זה לענין שבכה"ג לא נאמן בטענת פרוע וכד' אבל אה"נ שדעת הרמב"ם שדינא דר"ן זה גם בדאית ליה נכסי. אך הה"מ לומד בפשטות שהרמב"ם סובר, דוקא בדלית ליה נכסי ולשיטתו מישב הלח"מ- שבהל' מלו"ל לא גובה בדאית ליה נכסי משום שזה כיש לו משועבדים במקום שיש בני חורין, אך שיעבוד מדר"ן חל ולכן כותבים עליו פרוזבול)
אך הש"ך מתרץ שלשיטתו לק"מ- בהל' מלו"ל מדובר שיש ללוה פסידא [שהרי שם מירי שמלוה שני (שמעון) טוען אמנה או פרוע או שהודה בע"ח נוסף] ולכן במידה ויש לשמעון נכסים לא גובים מלוי מפני תיקון העולם, משא"כ בהל' שמיטה מיירי שאין הפסד ללוה לכן כותבים פרוזבול, ויש שיעבוד גם בדאית ליה נכסי.

לפי"ז גם אין מחלוקת בין הראשונים הנ"ל (ואולי זה מדויק מלשון סה"ת (שער נ"א ח"א אות ב') שאומר "אבל היכא דאית ליה נכסי, אין ב"ד נזקקין להוציא מזה" - משמע, אין ב"ד הולכים להוציא מלוי (במקום הפסד), אולם שעבוד יש, ולכן אם ילך ראובן בעצמו ויקח, אולי לא יוציאו ממנו).

לסיכום: א. דינא דר"ן חל:

אם אית ליה נכסי אחריני-דוקא בדלית ליה פסידא ללוה אחרון.

אם לית ליה נכסי אחריני-אפילו בדאית ליה פסידא ללוה אחרון.

ב. גם במקרה דאית ליה נכסי ואית ליה פסידא-אם ילך מלוה ראשון ויתפוס אולי לא יוציאו מידו כיון שהשעבוד חל בפועל.

ד. האם יכול המלוה השני למחול:

בדין זה יש מספר דעות בראשונים ובאחרונים:

בתוס' (אצלנו ד"ה "וכגון שחב לאחריס") מקשה מדוע אינו נאמן לומר שטר אמנה הוא זה במיגו שיכול למחול לו?

ומתרץ ב' תירוצים: א. זה לא מיגו (מסיבה מסוימת, עיי"ש)

ב. אין לומר שמכירת שט"ח דרבנן, אז מובן שדוקא במכירת שטרות אפשר למחול (עיי"ש).

יוצא לפי תירוץ א' בתוס' - יכול למחול, ולפי תירוץ ב' בתוס' - אינו יכול למחול.

ר"ן (אצלנו) וההג"א ועוד - סוברים שאי אפשר למחול, וכ"ד השו"ע (סי פ"ו ס"ה).

בדעת הרא"ש יש סתירה בדבר (הביאה הש"ך סי' מ"ז סק"ז):

הרא"ש בפסקים (כתובות אות ט') מקשה כתוס' הנ"ל, ומתרץ שאין זה מיגו הואיל והוא לא רוצה למחול כי עיי"ז יפסיד את חובו, אולם כשהוא אומר שטר אמנה וכד' הוא לא יפסיד כי הוא יודע שאין הלוה גזלן והוא יחזיר לו את חובו אח"כ (כתירוץ א' בתוס') - משמע שהרא"ש סובר שאי אפשר למחול. מאידך הרא"ש (בתשובה סי' ס"ט אות ג') אומר במפורש שאינו יכול למחול ומביא ראיה מתירוץ ב' של התוס' שלנו.

וכן קשה על הטור שפוסק (בסי' פ"ו) שאינו יכול למחול, נגד אביו הרא"ש בפסקים!

הב"ח (בסי' מ"ז) מתרץ - שהרא"ש בפסקים מדבר קודם שנודע בב"ד שאין לו מהיכן לפרוע ואז עדין הוא יכול למחול (מכיון שהוא משתעבד מדר"ן דוקא אחר שנודע בב"ד, וקודם - זה כמו שט"ח רגיל שיכול למחול), אבל אחר שנודע בב"ד הואיל והשתעבד מדאוריתא מדינא דר"ן, כבר לא יכול למחול. הש"ך (סי' מ"ז סק"ז) מתרץ תירוץ טכני - שהרא"ש בתשובה חזר בו מהפסקים, ולכן הטור פסק כרא"ש בתשובה.

את התירוץ הזה אולי לא תירץ הב"ח משום שממנו משמע (בסי' רצ"ג) שהרא"ש כתב קודם את התשובות ואח"כ את הפסקים, ולכן לא שייך לומר שחזר בו בתשובות מהפסקים.

אך הקרבן נתנאלי (אות ת') מישב- שהרא"ש בפרק הכותב (כתובות פ"ט סי' י') הביא שיש מ"ד שסובר שמכירת שטרות דאוריתא. התירוץ השני של התוס' מתבסס כולו על מ"ד שמכירת שטרות דרבנן, והיה קשה לרא"ש בפסקים למ"ד שמכירת שטרות דאוריתא, מדוע לא נאמן במיגו דמחילה? וע"ז מתרץ הרא"ש שאפילו לפי אותו מ"ד אין כאן מיגו (כתירוץ הראשון של התוס'). אבל הרא"ש בתשובה עונה כפי מה שהוא סובר לדינא שמכירת שטרות דרבנן וא"כ תירוצו השני של התוס' עיקר, וממילא שמעון לא יכול למחול בדינא דר"ן, וכך ס"ל הלכה למעשה. לכן הטור פסק בזה כרא"ש בתשובה.

אלא שעדיין קשה על כל מי שסובר שאי אפשר למחול מהגמרא בב"ק (פ"ז ע"א) (מקשה זאת הר"ן אצלנו), שאומרת שאשה פגיעתה רעה שהיא שחבלה באחרים באחרים פטורה, משום שאין לה מהיכן לשלם. מקשה הגמרא- 'ותזבין כתובתה בטובת הנאה להאי דחבלה ביה?'" ומתוצת הגמרא- שבדאי האשה תמחול לבעלה על הכתובה ולכן חבל להטריח סתם את בית הדין. משמע שאפשר למחול בדינא דר"ן (שהרי יש כאן כעין דינא דר"ן, בעלה משועבד לה, והיא משועבדת לזה שהזיקה לו!) ומתרץ הר"ן שהגמרא לא מדברת בדין זה מצד דינא דר"ן משום ששיעבודא דר"ן פועל רק כשמגיע זמן הפרעון, אבל כתובה אפשר שלא תבוא לעולם לידי פרעון. א"כ הגמרא לא דנה מדינא דר"ן, רק שהגמרא העלתה אפשרות שלפחות הניזק יקח את הכתובה עם אחוזה הסיכוי שהיא לא תמחול לבעלה, וע"ז מתוצת הגמרא שבדאי תמחול לבעלה וזו סתם טירחה לבית הדין. [לפ"ז יוצא ששמעון יוכל למחול ללוי קודם שיגיע זמן הפרעון, כיון שעד אז לא חל שיעבודא דר"ן! אומר 'חידושי אנשי שם' על הר"ן שזה אינו, שהרי המחילה חלה ג"כ ברגע הפרעון, ובאותו רגע הוא כבר נשתעבד מדינא דר"ן ולכן לא מועילה המחילה].

הקצוה"ח (בסק"ה) מבאר מדוע א"א לשמעון למחול בדין זה : הקצות מקשה הרי מבואר בפרק "כל שעה" ובעוד גמרות וכן בשו"ע (סי' פ"ה ס"ו) שלגבי מטלטלין לא שייך דינא דר"ן [כיון שיכול למוכרם- תוס' פסחים ל"א]. כגון- אם מכר שט"ח ללוקח וגבה הלוקח מטלטלין- אין המלוה הראשון חוזר וגובה ממנו משעבודא דר"ן. וא"כ גם כאן, ברגע ששמעון מחל ללוי כאילו ששמעון נתן לו במתנה את השט"ח ולוי יטען שהוא מחזיר (לעצמו) חוב זה במטלטלין ואז ראובן לא יוכל לגבות ממנו וא"כ מדוע אין שמעון יכול למחול? ומתרץ- שישנם ב' שיעבודים- א. שיעבוד נכסים (מטלטלין במידה ואין לו קרקע). ב. שעבוד הגוף.

אמנם לגבי שיעבוד מטלטלין לא שייך דינא דר"ן, אך שעבוד הגוף עדיין יש (מלוי לראובן), וכיון שגופו משועבד לראובן (ושיעבוד הגוף א"א למכור או למחול) לכן גובה מקרקעות (אם יש לו) או ממטלטלין, כיון שגופו משועבד לו ומכח זה הוא חוזר וגובה אפילו ממטלטלין. ובאחרונים- הש"ך (סי' פ"ו סק"א) מביא פוסקים מערכה לעומת מערכה, האם שמעון יכול למחול, וביניהם: נמו"י, בעה"מ, רמב"ן במלחמות ועוד- שסוברים שאפשר למחול. לעומת הראב"ד, מרדכי, הג"א ועוד- שסוברים שא"א למחול. ותופס עיקר כסוברים שא"א למחול.

ותורף דעתו :

- א. מהגמרא (כתובות פ"א ופסחים ל"א הנ"ל) שמוכח שראובן הופך להיות הב"ח הישיר של לוי, א"כ בודאי ששמעון לא יכול למחול, וסברא היא, שהרי אין החוב שלו, א"כ כיצד יוכל למחול.
- ב. מזה שאינו נאמן לומר פרוע (כמ"ש רה"פ וכן השו"ע בסי' מ"ז) משמע שאינו יכול למחול משום שאם היה יכול למחול למרות שאינו נאמן בטענת פרוע, היה הלוח נפטר מהתשלום כיון שודאי כוונת המלוה (שמעון) למחול לו, ומזה שלוי עדיין חייב לשלם משמע ששמעון לא יכול למחול.
- ג. לא מצאנו בשום מקום בש"ס שאפשר למחול בשיעבודא דר"ן.
- וזו אינו דומה (אומר הש"ך) למכירת שטרות שאפשר למחול (כמ"ש אצלנו ובב"ב קמ"ז ע"ב ובתוס') כדלקמן :

לסיכום :

- א. מחלוקת ראשונים האם שמעון יכול למחול, שו"ע ואחרונים מכריעים שאינו יכול למחול.
- ב. המחילה חלה רק כשמגיע זמן הפרעון(ר"ן).
- ג. לא מועילה מחילה בדינא דר"ן- כי שיעבוד הגוף נמצא אצל ראובן (קצוה"ח).
- ד. דינא דר"ן לא דומה למכירת שט"ח לענין זה- כיון שבמכירת שט"ח שיעבוד הגוף נשאר אצל המוכר.
- ה. שיעבודא דר"ן חל רק אחר שנודע בב"ד שאין לו מהיכן לפרוע (ב"ח).

ה. האם דינא דר"ן הוא גם לאחר מיתה

הרשב"א בקידושין ט"ו הנ"ל סובר שכל הדין של ר"ן הוא דוקא כשמעון עדיין בחיים, אבל לאחר מיתה- לא.
במידה והב"ח החזיר ליתומים מטלטלין (מדר' נחמן שיתומים שגבו קרקע בחובת אביהם, בע"ח חוזר וגובה אותה מהם, אבל מעות- לא. כמ"ש הגמרא בפסחים ל"א ע"א) אין הב"ח חוזר וגובה מהם, ורק אם גבו קרקע חוזר הב"ח ולקח מהם.

ו.הלכה

להלכה, רוב הפוסקים סוברים את דין שיעבודא דר"ן [כמ"ש במפורש בתוס' ד"ה "אידך" בקידושין ט"ו ע"א, וכן מביא הרשב"א (שם) בשם ר"י הזקן, שר' נתן דיינא הוא ונחית לעומקא דדינא].

אלא שברמב"ם לכאורה יש סתירה בפסק ההלכה בדין זה :
הרמב"ם בפ"ג מהל' עבדים הי"ב פוסק שמוכר עצמו אין מעניקים לו, מכרוהו ב"ד מעניקים לו. שזה כת"ק בקידושין ט"ו הנ"ל, משמע שלית ליה דינא דר"ן (כמו שמשמע בגמרא דעתו של ת"ק).

מאיך הרמב"ם בפ"ב מהל' מלוה ה"ו פוסק במפורש את דינא דר"ן.

וכמה ישובים בדבר :

א. המל"מ בהל' עבדים מיישב- שהלימוד של "לו" ולא למוכר עצמו שנצרך לת"ק זה קודם שלמדנו מ"משנה שכר שכיר" שאין רבו מוסר למוכר עצמו שפחה כנענית, אבל לאחר הלימוד הזה, לומדים מאותו לימוד גם לענין הענקה וממילא נשאר "לו" מיותר גם לת"ק, והוא מרבה "לו" ולא לבע"ח משום שבעלמא ס"ל כר"ן.

ב. ועו"ש- הרמב"ם סובר כדעה שהענקה זה מדין צדקה, ואין פורעים חוב מצדקה (כמ"ש הרמב"ם בפ"ו הטי"ז מהל' מתנות עניים שאין פורעין מלוה ממעשר עני). לכן לא שייך כאן דינא דר"ן, ולכן גם ת"ק מיעט "לו" ולא למוכר עצמו (ומש"כ הגמרא שלת"ק ליתא לדר"ן זה אליבא דרב טביומי שסובר שהענקה זה מדין שכר שכיר) וכעין זה כתב בגידולי תרומה (שער נ"א אות ה' בסוף דבריו, עי"ש).

ג. השי"ך מביא (סי' פ"ו סק"ג) בשם תשובת מוהרש"ך (חלק א' סי' י"ב) שבדין הענקה הרמב"ם סובר כת"ק משום שס"ל שבשכירות ליתא לדר"ן גם בעלמא (כמ"ש רבינו נתנאל) וממילא צריך לרבות "לו" ולא למוכר עצמו, אבל בב"ח כו"ע מודים שיש דינא דר"ן.

אך השי"ך לא מקבל את דעתו וטוען שאם הרמב"ם היה סובר לחלק בין שכירות למלוה בדינא דר"ן, היה צריך לגלות זאת באיזשהו מקום.

אלא שישאר קשה על הרמב"ם לפי המ"מ בהל' מלוה ולוה פ"ב ה"ו שכותב שת"ק ור"ן חולקים ופסקו כר"ן, כיצד יישב את הסתירה לדעת הרמב"ם! וצ"ע.

לסיכום :

א. לכו"ע הלכה כר"ן.

ב. בצדקה אין דינא דר"ן לרמב"ם.

ג. מחלוקת בדעת הרמב"ם- האם יש דינא דר"ן בשכירות.